

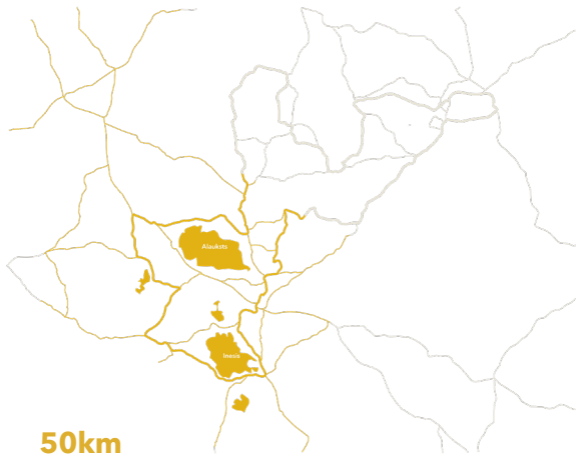
ainavu ceļi

Mērnieku laiki

Slātava

Vecpiebalgas novads

Slātava - rakstnieku Kaudzīšu

izdomāts vārds, kas apzīmē kādu vietu Vidzemē. Iespējams, tas kādam no brāļiem iešāvās prātā nejauši. Tomēr, dziļāk papētot, vairs nešķiet, ka šis „Mērnieku laiku” darbības vietas nosaukums būtu gluži „kā no zila gaisa pagrābts”. Ko mēs saprotam ar vecvārdu „slāt”? Iespējams, mazliet lempīgi, kājas velkot, bet uz kaut kurieni lieliem, platiem soļiem doties (Mīlenbaha - Endzelīna vārdnīcā esot piefiksēta paruna, ka „piebaldzēns slāj pa visu pasauli ar saviem audekliem”). Vēl latviešu valodā reti, bet sastopams teiciens „slānīt”, kura izcelsme arīdzan rodama no vārda „slāt”. Vai „Mērnieku laiku” autori pamanījās vienā nosaukumā izmantot vārda „slāt” abas agrākās nozīmes? Sak, piebaldzēni grib tālu slāt ar blēdībām un kukuļošanu, bet Dievs viņus par to krietni noslānīs? Ja tā - Slātavas nosaukums ir vēl viens Kaudzīšu ģenialitātes apliecinājums.

Lienas pieminēklis

Lienas tēls « Mērnieku laikos» ir izteikts Brāļu Kaudzīšu centiens attēlot cilvēka ideālu. Skaista, gudra un ar savu dzīves motivāciju - Lienai ir atsaucīga sirds, gaišs prāts un drosmē celties pretī savai ļaunajai audžu mātei, kad tā liedz viņai laimi un mīlestību.

Elīze Rātmindere (Kaudzīte) - Andreja Pumpura un Matīsa Kaudzītes liktenīgā sievietē - Spīdolas un Lienas prototips.

Vecpiebalgas muiža

Muiža "Mērnieku laikos" ir viens no trim stūrakmeņiem, kas pārvalda tā laika slātavieša un čangalieša ikdienas dzīvi. Mainoties valsts iekšējai kārtībai, mainās arī attieksme pret muižu. Daudz bijušo muižas dzimtsļaužu sāk saskatīt iespēju, kā līdz šim šī baisā vieta spētu nest labumu viņu turpmākā dzīvē.

Oļiņi un Gaitiņi

Oļinietes tēlā, kā smejās Piebalgā, M.Kaudzīte tika izlicis visu savu sāpi pret savu topošo sievasmāti. Tik uzkrītoši piebaldzēnam šķita šīs sievietes soļi un izdarības, ka citādi nemaz nevar būt, Oļinietes prototips meklējams Edē Rātminderē, un šis mazais, skumjais dzīves likstu sagrautais Oļiņš noteikti ir pats vecais skolmeistars Andžs Rātminders.

Brāji Kaudzītes

Kalna Kaibēnu stāsts vijas un mijas ar Mērnieku laikiem un romāna autoriem. Šī vieta ir ieguvusi savu dvēseli, pateicoties rakstniekiem – Reinim un Matīsam Kaudzītēm. Un paši autori savukārt ieguvuši sirdsmieru šajās mājās.

Pieņemot, ka nekas nerodas no tukša gaisa, piebaldzēni saprata, pašiem autoriem neko nebilstot, ka Kaspara tēls "Mērnieku laikos" noteikti ir paši Reinis un Matīss Kaudzītes.

Pietuka Krustiņš

Brīdī, kad Brāļi kaudzītes raksta romānu "Mērnieku laiki", valstī tobrīd tik skaistais tautiskā romantisma laiks jau bija zaudējis savu progresīvo raksturu, ir iesākusies "tautiskā plātība". To romānā "Mērnieku laiki" pārstāv Pietuka Krustiņš.

Prātnieks

Prātnieks „Mērnieku laikos” ir vislielākais intrigants. Viņš piekukuļo mērnieku, lai tas sadarbojas viņa plānu īstenošanā, apzog ne visai bagātos zemniekus, sagādājot mērniekam „klientus”. Cenšoties īstenot savu plānu iegūt Lienu, „uzrīda” mērnieku Tenim un galā panāk, ka mērnieks Gaitiņiem iedala tik nepraktisku zemes gabalu, ka viņi ir spiesti pamest savas mājas un doties prom no Slātavas.

Par Mērnieku laiku Prātnieka prototipu tiek uzskatīts saimnieks – Sniedze Andžs . Dzīvojis Ģibuļu ciemā pie Zobola ezera. Liela auguma, paskolots, gudrs, taču cietas dabas, viltīgs, skaudīgs, skops un nesaticīgs.

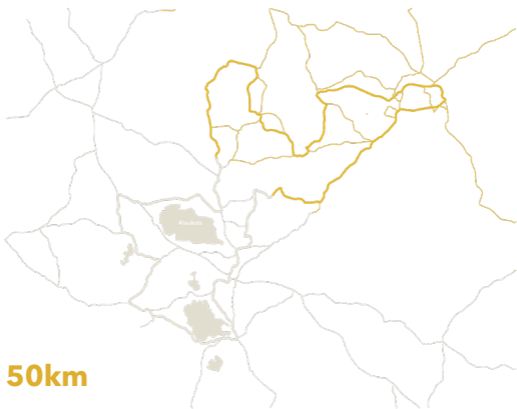
Švauksts

Kā mazs bērns Švauksts grābsta spožas lietiņas, jo viss ir zelts, kas spīd. Arvien meklē sev elkus, svešu prātu un spēku. Dzīvo ar apziņu, ka, lai kas arī dotajā brīdī būtu kungs un saimnieks, piem., mērnieks - tas ir labs, tas ir stiprs, un to vajag visādi atdarināt. Par Švauksta prototipu romānā "Mērnieku laiki" uzskatāms Andžs Prūsis jeb Treidīts - Vecpiebalgas Lielplaužu saimnieks. Slaida auguma, sarkanu bārdiņu, cēlu iznešanos, švītīgi ģērbies, garu, sarkanu šalli ap kaklu, kuras viens gals nokarājies pār muguru.

Čangaliena

Jaunpiebalgas novads

Čangaliena - no kurienes tāds

nosaukums? Visiem, kas pārzina vietējo ģeogrāfiju, skaidrs, ka ar Slātavu Kaudzītes domājuši Vecpiebalgu, bet Čangalienas nosaukums ticis Jaunpiebalgai, kas atrodas pārdesmit kilometrus uz ziemeļiem. No laika gala līdz pat šai dienai starp kaimiņiem valdījis un valda sacensības gars. Ja dzīvo Vecpiebalgā, skaidrs, ka vēlies padižoties ar sava pagasta varenību, un otrādi. Un te nu rodas tie „garākie krogi, augstākie skursteņi un apaļākie ratu riteņi”, par kuriem ar smīnu runā brāļi Kaudzītes. Šodien no latviešu valodas izzudušais vārds „čangalis” kādreiz apzīmēja pabiras, kas radās, attīrot graudus (kuļot, vētījot un tīrot labību, veidojās pelavas, čangaļi un graudi). Kaudzītes, vecpiebaldzēni būdami, šķiet, skaidri likuši manīt, kāda attieksme viņu laikā valdījusi pret tuvējā citpagasta ļautiņiem. Sacensības gars starp slātaviešiem un čangaliešiem visspilgtāk izpaužas, kad abas „tautas” sanāk kopā krogā un uzsāk savstarpējo lielīšanos.

Ķencis un Pāvuls

Ķencis un Pāvuls ir bijušo kļaušu māju saimnieki, kuri ar kukuļu došanu cer iegūt sev lielāku labumu, neraugoties, ka šāds iznākums varētu novest kaimiņu visnotaļ neapskaužamā situācijā. Jāatzīst, ka viņiem tomēr pietrūkst attapības un bagātības, lai attiecīgais plāns izdotos. Šie centieni "tikt uz zaļa zara" abiem beidzas Slātavas cietumā.

Pietuka Krustiņš

Pietuka Krustiņš "Mērnieku laikos" daudzu acīs tiek uzskatīts par varenu dižtautieti, klausoties viņa skanīgajos vārdos. Tukšas un no gaisa sagrābstītas runas, dzejoļi un odas, kuru labākā īpašība tā, ka tās „smuki” uzrakstītas. Āksts un pakalķēmotājs, kam nav ne jausmas, kas ir patstāvīga domāšana vai jušana. Vietējās skoliņas skolmeistars, skolotājs. Pietuks bieži skaisti runā par tēvijas mīlestību, tomēr pašam trūkst godaprāta un taisnības izjūtas.

Par Pietuka Krustiņa prototipu pieteicās Jaunpiebalgas novada skolotājs un tautiskā romantisma dzejnieks Pēteris Ceriņš, kurš pret brāļiem Kaudzītēm pat tika iesniedzis prasību tiesā - par goda zagšanu.

Jēru zupa

Piebaldzēnos, vismaz no malas skatoties, ir kaut kas nesavienojami savienots. No vienas puses, izkopts praktiskums, izmanība, kāda laikam nav neviena cita Latvijas novada ļaudīm. Tirgodamies ar audumiem, lopiem, vērpijamajiem ratiņiem un citiem amatniecības izstrādājumiem ne tikai apkārtnē, bet arī Kurzemē, igauņu daļā līdz pat Tallinai un Narvai. No otras puses, tā laika piebaldzēni daudzos svarīgos dzīves jautājumos bija dziļi tumsonīgi, kas izpaudās caur neiecietību, neizpratni, nievājumu pret visu jauno.

Mūsdienu Piebalgā pazuduši gan tirgotāji, gan jēri, ar dažiem izņēmumiem. Zemnieku saimniecībā "Mazvieķi" audzē aitas un tūristiem piedāvā jēra zupu. Daži vēl atceras, ka jēru zupa, iepretī aitu zupai, bijis lielu svētku ēdiens.

Jaunpiebalgas luterāņu baznīca

Brāļi Kaudzītes auguši vecās Brāļu draudzes emocionālajā gaisotnē un joprojām, respektēdami tās koptās tradīcijas un morāli, dievbijību skata kā pilnīgi nepieciešamu grodas personības rakstura vilcienu.

No otras puses - Kaspars un Liēna - mīlētāji un cietēji tomēr vairs nav gluži pazemīgie dzīves nastu vilcēji.

Viņu dzīves modelis un nostāja ir tiekties prom no šaurajiem draudzes rāmjiem un tuvāk individuālai garīgai brīvībai.

Garais krogs

“Lielā, tumšā istaba bij auksta, piepīpēta un piemīdīta. Gar logiem stāvēja garš, sagraizīts un sakapāts galds. Pie stoikas loga un durvīm, kurām galds bij no iekšas aizlikts, mīdījās vesela drūzma tirdzinieku, tā ka grūti bij cauri tikt. Slātavieši un čangalieši ienākuši sasēdās ap galdu un sāka uztaisīt pīpes un sarunāties, ka viena kunga ļaudīm vajagot kopā turēties.”

Mūsaiķu Œencis

Mūsaiķu Œencītis. MūŒīgi smaidīga, ar plašu sirdi un siltu skatu ir Jaunpiebalgas bibliotekārīte Dzidra Kuzmane. NejauŒības kārtā, pati pēĉ Œī goda nekārodama, iemantojusi otru dzīvi, ko jau vairāk kā piecdesmit gadus nākas nest sev līdzi. Jaunpiebalga daudziem mūŒam paliks spilgtā atmiņā, ja sanācis viesoties pie mūsaiķu Œeņĉa. TikŒanās būs kā auksta ūdens Œalts, kas

izskalos tālākos sirds kambarus un ļaus tur iemāģot īstai Piebalgas viesmīģibai.

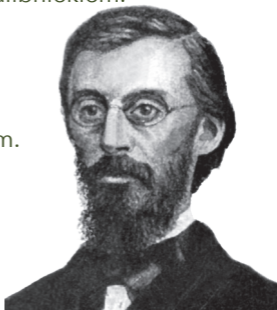

Jēkabs Zvaigznīte

Kas patiesībā sarakstījis Mērnieku laikus? Kas tas par maisu ar zudušiem manuskriptiem un galu galā brāļi Kaudzītes tādi aizdomīgi? Stāsti par “Mērnieku laiku” autorību šķiet brīžiem senāki par pašu izcilo Piebalgas stāstu. Lai izprastu no kurienes ceļas šie dūmi, jāielūkojas kāda cita izcila novadnieka dzīves lappusēs. Un tas ir Jēkabs Zvaigznīte.

Jēkabs Zvaigznīte, īstajā vārdā Jēkabs Šterns (1833–1867), bija latviešu skolotājs, folklorists, “Pēterburgas Avīžu” žurnālists, viens no jaunlatviešu kustības dalībniekiem.

H. K. Andersena un brāļu Grimmu pasaku tulkotājs un viens no pirmajiem latviešu literatūrkritiķiem.

Ilustrācijas: Eduards Brencēns, 1913
Foto: Guntis Davidovs, 2020
Dizains: Annija Sniedze, 2020
Izdevējs: Vecpiebalgas novada dome,
Jaunpiebalgas novada dome,
2020

